

Uzupełnienie standardów CPT dotyczących zatrzymania przez policję

*Wyciąg z Dwunastego Sprawozdania Ogólnego,
opublikowany w 2002*

33. W interesie prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa niezbędne jest, aby policja miała kompetencje do zatrzymywania, tymczasowego przetrzymywania i przesłuchiwania osób podejrzanych i innych. Jednakże kompetencje te nieodzownie łączą się z ryzykiem zastraszenia i fizycznego złego traktowania. Istotą działalności Komitetu jest poszukiwanie sposobów zredukowania do minimum tego ryzyka bez nadmiernego utrudniania policji wykonywania jej obowiązków. W pewnej liczbie Państw odnotowano pomyślny rozwój w kwestii zatrzymań; jednakże ustalenia Komitetu wskazują także bardzo często na potrzebę stałej czujności

34. **Przesłuchiwanie podejrzanych** jest zadaniem specjalistycznym, które wymaga specyficznego szkolenia, jeśli ma być przeprowadzane w sposób zadawalający. Przede wszystkim zupełnie jasny musi być *dokładny cel przesłuchania*, którym jest uzyskanie ścisłych i wiarygodnych informacji w celu poznania prawdy o kwestiach ustalanych w śledztwie, a nie uzyskanie przyznania się do winy od osoby, którą przesłuchujący funkcjonariusze uznali już za winną. Niezależnie od właściwego szkolenia, zapewnienie stosowania się funkcjonariuszy służb porządku publicznego do wyżej wskazanego celu będzie znacznie ułatwione poprzez sformułowanie zasad postępowania przy przesłuchiowaniu osób podejrzanych.

35. W ciągu lat delegacje Komitetu rozmawiały w wielu krajach ze znaczną liczbą osób zatrzymanych, które wysuwały wiarygodne zarzuty złego fizycznego traktowania, gnębienia i zastraszania przez funkcjonariuszy policji, próbujących uzyskać przyznanie się do winy w czasie przesłuchań. Jest rzeczą oczywistą, że system zwalczania przestępczości, który kładzie nacisk na *przyznanie się do winy jako dowodu w sprawie*, stwarza zachętę dla funkcjonariuszy zaangażowanych w śledztwo – i znajdujących się często pod presją osiągnięcia wyników – do stosowania form przymuszania fizycznego i psychologicznego. W kontekście zapobiegania torturom oraz innym formom złego traktowania, podstawowe znaczenie ma rozwijanie metod śledczych, które zmniejszają nacisk na przyznanie się do winy, a także zbieranie materiału dowodowego i informacji poprzez przesłuchania, w celu zagwarantowania wyroków skazujących.

36. **Elektroniczne utrwalanie (np. dźwięku i/lub obrazu) przesłuchań policyjnych** stanowi istotną dodatkową gwarancję przed złym traktowaniem osób zatrzymanych. Komitet z zadowoleniem odnotowuje, że wprowadzenie tego rodzaju systemów jest rozważane w coraz większej liczbie krajów. Urządzenia, o których mowa, dostarczają kompletnego i autentycznego zapisu procesu przesłuchania, znacznie ułatwiając w ten sposób śledztwo w sprawie wszelkich zarzutów złego traktowania. Utrwalanie przesłuchań leży w interesie zarówno osób, które doświadczyły złego traktowania przez policję, jak i funkcjonariuszy policji, których dotyczyły

bezpodstawne zarzuty stosowania złego traktowania lub przemocy psychologicznej. Elektroniczne utrwalanie przesłuchań policyjnych redukuje także sposobność do fałszywego zaprzeczenia przez podejrzanych, jakoby przyznali się do określonych czynów.

37. Komitet spotkał się niejednokrotnie, w więcej niż jednym kraju, z **pomieszczeniami do przesłuchań** o niezwykle przygnębiającym charakterze: przykładowo, pokoje całkowicie urządzone na czarno i wyposażone w oświetlenie skierowane na siedzenie osoby poddawanej przesłuchaniu. Tego typu warunki nie powinny mieć miejsca w policji.

Pomieszczenia do przesłuchań, poza odpowiednim oświetleniem, ogrzewaniem i wentylacją powinny pozwalać wszystkim uczestnikom przesłuchania na korzystanie z krzeseł o podobnym stylu i standardzie. Funkcjonariusz prowadzący przesłuchanie nie powinien znajdować się w pozycji dominującej (np. na podwyższeniu) lub odległej względem podejrzanego. Poza tym kolory pomieszczenia do przesłuchań powinny być neutralne.

38. W niektórych krajach Komitet spotkał się z praktyką **zawijazywania oczu** osobom zatrzymanym w areszcie policyjnym, w szczególności w trakcie przesłuchiwania. Delegacje Komitetu otrzymywały różne – i często sprzeczne ze sobą – wyjaśnienia od funkcjonariuszy policji, jeśli chodzi o cel takich praktyk. Z informacji zebranych przez lata wynika jasno, że w wielu, jeśli nie we wszystkich sprawach zawijazywanie oczu osobom zatrzymanym służy zapobieżeniu identyfikacji funkcjonariuszy, którzy dopuszczają się złego traktowania. Nawet w sprawach, w których nie dochodzi do fizycznego złego traktowania, zawijazywanie oczu osobom zatrzymanym – w szczególności w trakcie przesłuchania – jest formą wywierania presji, która często powoduje u osób zatrzymanych skutek odpowiadający psychicznemu złemu traktowaniu. Komitet zaleca, aby zawijazywanie oczu osobom zatrzymanym w areszcie policyjnym było wyraźnie zabronione.

39. Nie należy do sytuacji wyjątkowych znajdowanie przez Komitet na terenie komisariatów policji **podejrzanych przedmiotów**, takich jak drewniane kołki, styliska od mioteł, kije baseballowe, żelazne drągi, kawałki grubego kabla elektrycznego, imitacje broni palnej i noży. Znajdowanie takich przedmiotów niejednokrotnie uwiarygodniało zarzuty przekazywane delegacji Komitetu, że osobom przebywającym w danym miejscu grożono i/lub bito je z użyciem tego typu przedmiotów.

Częstym wyjaśnieniem uzyskiwanym od funkcjonariuszy policji co do znajdowania omawianych przedmiotów jest twierdzenie, że zostały one skonfiskowane od podejrzanych i będą stanowić dowody. Jednak to, że omawiane przedmioty są niejednolicie oznaczone i często porzucane na terenie komisariatu (a niekiedy położone za zasłonami czy szafami) wzbudza jedynie sceptycyzm co do takich wyjaśnień. Aby nie dopuścić do spekulacji na temat niewłaściwego zachowania się funkcjonariuszy policji, a także w celu usunięcia potencjalnych źródeł niebezpieczeństwa zarówno dla funkcjonariuszy, jak i osób zatrzymanych, przedmioty skonfiskowane jako materiał dowodowy powinny być zawsze odpowiednio oznaczone, wpisane do rejestru i przechowywane w pomieszczeniu przeznaczonym do tego celu. Wszystkie inne przedmioty tego rodzaju powinny być usunięte z terenu komisariatu policji.

40. Od początku swojej działalności Komitet zalecał zagwarantowanie osobom zatrzymanym przez policję trzech podstawowych praw: **prawa dostępu do adwokata, do lekarza oraz prawo do zawiadomienia o fakcie zatrzymania krewnego lub inną osobę trzecią według wyboru zatrzymanego**. W wielu Państwach, kierując się zaleceniami Komitetu, podjęto kroki w celu wprowadzenia lub lepszego zagwarantowania tych praw. Zwłaszcza prawo dostępu do adwokata w czasie przebywania w areszcie policyjnym jest obecnie szeroko uznane w krajach wizytowanych przez Komitet; z kolei w krajach, w których jeszcze nie zagwarantowano tego prawa, planuje się jego wprowadzenie.

41. Jednakże w pewnej liczbie krajów zaobserwowano znaczną niechęć w zakresie zastosowania się do zalecenia Komitetu, aby prawo **dostępu do adwokata**¹ było zapewnione od samego początku trwania zatrzymania. W niektórych krajach osoby zatrzymane przez policję korzystają z tego prawa dopiero po spędzeniu w areszcie określonego czasu; w innych – umożliwia się skorzystanie z prawa dostępu do adwokata dopiero wówczas, gdy osoba zatrzymana zostaje oficjalnie uznana za „podejrzanego”.

Komitet wielokrotnie podkreślał, że z jego doświadczenia wynika, iż okres następujący bezpośrednio po momencie zatrzymania jest naznaczony największym ryzykiem zastraszenia i fizycznego złego traktowania. W związku z tym możliwość dostępu do adwokata przez osoby zatrzymane w areszcie policyjnym ma podstawowe znaczenie zabezpieczające przed złym traktowaniem. Istnienie takiej możliwości wywiera zniechęcający wpływ na funkcjonariuszy, którzy mogliby dopuścić się złego traktowania; poza tym adwokat będzie miał okazję podjąć stosowne działania, jeśli rzeczywiście doszło do złego traktowania. Komitet uznaje, że w celu ochrony interesu prowadzonego śledztwa może być w wyjątkowych przypadkach konieczne opóźnienie na pewien czas dostępu osoby zatrzymanej do określonego adwokata wybranego przez tę osobę. Jednakże nie powinno to skutkować całkowitym pozbawieniem prawa dostępu do adwokata w omawianym czasie. W takich sytuacjach powinno się umożliwić dostęp do innego niezależnego adwokata.

Prawo dostępu do adwokata musi obejmować prawo do rozmowy z nim na osobności. Osoba zatrzymana powinna także co do zasady być uprawniona, aby adwokat był obecny w czasie każdego przesłuchania prowadzonego przez policję. Rzecz jasna, powyższa reguła nie powinna stać na przeszkodzie przesłuchaniu osoby zatrzymanej przez policję w sprawach pilnych, nawet pod nieobecność adwokata (który nie zawsze jest dostępny natychmiast); podobnie reguła ta nie wyklucza zastąpienia adwokata, który zakłóca prawidłowy przebieg przesłuchania.

Komitet podkreślał także, że prawo dostępu do adwokata powinno przysługiwać nie tylko podejrzanym, lecz także każdej osobie, na której ciąży prawny obowiązek stawienia się – lub pozostawania – na terenie komisariatu policji, np. w charakterze świadka.

Ponadto w celu zagwarantowania pełnej skuteczności prawa dostępu do adwokata w praktyce, należy zadbać o to, aby przepisy prawne regulowały sytuację osób, które nie są w stanie opłacić kosztów korzystania z pomocy adwokata.

42. Osoby zatrzymane w areszcie policyjnym powinny mieć oficjalnie zagwarantowane prawo **dostępu do lekarza**. Inaczej mówiąc, jeśli osoba domaga się przeprowadzenia badania lekarskiego, należy zawsze niezwłocznie wezwać lekarza; funkcjonariusze policji nie powinni traktować powyższej kwestii według swego uznania. Poza tym prawo dostępu do lekarza powinno obejmować prawo osoby zatrzymanej w areszcie do przebadania – jeśli dana osoba sobie tego życzy – przez lekarza z własnego wyboru (niezależnie od innych badań lekarskich przeprowadzanych przez lekarza wezwanego przez policję).

Wszystkie badania lekarskie osób zatrzymanych w areszcie policyjnym muszą być przeprowadzane poza zasięgiem słuchu funkcjonariuszy, a także poza zasięgiem ich wzroku, chyba że lekarz w danej sprawie zgłosił zastrzeżenie przeciwne.

¹ CPT opublikował bardziej szczegółowy rozdział zatytułowany „Dostęp do adwokata jako środek zapobiegający złemu traktowaniu”; zob. punkty 18-25 Dwudziestego Pierwszego Sprawozdania Ogólnego (CPT/Inf (2011) 28).

Bardzo ważne jest także to, aby osoby, które po upływie okresu zatrzymania zostały zwolnione bez postawienia przed sędzią, miały prawo żądać badania lekarskiego oraz stosownego zaświadczenia od uznanego lekarza medycyny sądowej.

43. **Prawo osoby zatrzymanej do powiadomienia o fakcie jej zatrzymania osobę trzecią** powinno być co do zasady gwarantowane od samego początku zatrzymania. Rzecz jasna Komitet uznaje, że korzystanie z tego prawa może podlegać pewnym wyjątkom w celu ochrony uzasadnionych interesów śledztwa. Jednakże tego typu wyjątki powinny być jasno określone i ściśle ograniczone w czasie, a korzystaniu z nich powinny towarzyszyć właściwe gwarancje (np. pisemne odnotowywanie wszelkich opóźnień w powiadomieniu o zatrzymaniu osoby z podaniem powodów, wraz z obowiązkiem zatwierdzenia takiej decyzji przez funkcjonariusza starszego stopniem, który nie prowadzi sprawy, lub przez prokuratora).

44. Prawa osób pozbawionych wolności nie mają większej wartości, jeśli osoby te nie są świadome ich istnienia. W związku z tym niezwykle ważne jest, aby osoby zatrzymane w areszcie policyjnym zostały bezzwłocznie i **wyraźnie poinformowane o ich prawach** w zrozumiałym dla nich języku. W celu zapewnienia powyższego, osobom zatrzymanym przez policję na samym początku należy standardowo udostępniać druk zawierający ujęte w prosty sposób prawa osób zatrzymanych. Poza tym należy zwracać się do osób zatrzymanych o podpisanie oświadczenia stwierdzającego, że daną osobę poinformowano o jej prawach.

45. Komitet podkreślał wielokrotnie **rolę władz sądowych i prokuratury** w zakresie zwalczania złego traktowania przez policję.

Dla przykładu, osoby zatrzymane przez policję, które zamierza się tymczasowo aresztować, powinny być doprowadzone przed sędziego, który podejmuje decyzję w tej sprawie; wśród krajów wizytowanych przez Komitet wciąż znajdują się takie, w których powyższa reguła nie jest stosowana. Postawienie osoby przed sędzią stanowi dogodną okazję do złożenia skargi przez podejrzanego, którego poddano złemu traktowaniu. Ponadto nawet jeśli brak jest takiej skargi, sędzia ma możliwość podjęcia w odpowiednim czasie działań, gdy zauważy oznaki złego traktowania (np. obrażenia ciała, ogólny wygląd osoby i jej zachowanie).

Rzecz jasna, jeśli istnieją wskazania, że mogło dojść do złego traktowania osoby przez policję, sędzia musi podjąć odpowiednie kroki. W tym względzie, jeśli podejrzany postawiony przed sędzią przy zakończeniu zatrzymania zarzuca złe traktowanie, sędzia powinien odnotować zarzuty pisemnie, zarządzić niezwłoczne badanie przez lekarza sądowego oraz podjąć konieczne działania w celu zapewnienia właściwego zbadania przedstawionych zarzutów. Powyższe kroki powinny być podjęte niezależnie od tego, czy dana osoba nosi widoczne ślady obrażeń. Poza tym nawet jeśli nie wysunięto wyraźnych zarzutów złego traktowania, sędzia powinien zarządzić badanie lekarskie, jeśli istnieją inne powody, aby przypuszczać, że postawiona przed nim osoba mogła być ofiarą złego traktowania.

Staranne badanie przez władze sądowe i inne właściwe organy wszelkich zarzutów złego traktowania ze strony funkcjonariuszy służb porządku publicznego, a także – gdy zachodzi taka potrzeba – nakładanie właściwych kar, wywiera silny efekt odstraszący. I odwrotnie – brak reakcji ze strony właściwych władz na zgłaszane im skargi powoduje, że funkcjonariusze źle traktujący osoby zatrzymane mogą szybko poczuć się bezkarni.

46. Niekiedy konieczne może się okazać **dotatkowe przesłuchanie osób tymczasowo aresztowanych przez policję**. Komitet uważa, że - zważywszy na zapobieganie złemu traktowaniu - byłoby znacznie lepiej, gdyby tego rodzaju przesłuchanie miało miejsce na terenie ośrodków penitencjarnych, a nie na posterunkach policji. Przemieszczanie osób tymczasowo aresztowanych z

powrotem do aresztu policyjnego w celu dalszego przesłuchania powinno być dopuszczone jedynie wówczas, gdy jest to absolutnie nie do uniknięcia. Nie powinno być wątpliwości, że osoba tymczasowo aresztowana, która jest w wyjątkowych okolicznościach przenoszona do aresztu policyjnego, powinna korzystać z trzech praw, o których mowa w punktach 40 do 43.

47. Zatrzymanie w areszcie policyjnym nie trwa zwykle (a przynajmniej nie powinno trwać) zbyt długo. Tym niemniej **warunki przebywania osób w celach policyjnych** powinny spełniać pewne *podstawowe wymogi*.

Wszystkie cele powinny być czyste i mieć odpowiednią powierzchnię² w stosunku do liczby osób, jaka zwykle się w nich znajduje. Ponadto cele powinny mieć odpowiednie oświetlenie (tj. wystarczające do czytania, poza czasem ciszy nocnej); najlepiej, jeśli cela ma dostęp do światła naturalnego. Poza tym wyposażenie celi powinno umożliwiać odpoczynek (np. na przymocowanym krześle lub ławce), a osobom, których pobyt w areszcie obejmuje nocleg, powinno się zapewnić czysty materac oraz koce. Osoby przebywające w areszcie powinny mieć dostęp do schludnej toalety, a także możliwość umycia się. Osoby zatrzymane powinny ponadto mieć stale zapewnioną wodę pitną oraz jedzenie we właściwych porach, w tym przynajmniej jeden pełen posiłek (tj. coś bardziej wartościowego niż kanapkę) każdego dnia. Osoby zatrzymane na 24 godziny lub dłużej powinny mieć sposobność – w miarę możliwości – do codziennych ćwiczeń na świeżym powietrzu.

Wiele wizytowanych przez delegacje Komitetu miejsc, w których przebywają osoby zatrzymane przez policję, nie spełnia powyższych standardów minimalnych. Przynosi to szczególny uszczerbek osobom, które następnie stają przed władzą sądową; bardzo często osoby te są stawiane przed sędzią po spędzeniu jednego lub więcej dni w brudnych, nie spełniających standardów celach, w których nie miały możliwości właściwego odpoczynku i w których nie zaoferowano im pożywienia oraz możliwości umycia się.

Spoczywający na policji obowiązek pieczy nad osobami zatrzymanymi obejmuje ich bezpieczeństwo i integralność fizyczną. Wynika z tego, iż składnikiem obowiązku pieczy sprawowanej przez policję jest odpowiednie monitorowanie pomieszczeń, w których przebywają osoby zatrzymane. Należy podjąć odpowiednie kroki w celu zapewnienia, aby osoby zatrzymane mogły zawsze łatwo skontaktować się z personelem monitorującym.

Delegacje Komitetu niejednokrotnie stwierdzały, że cele w areszcie policyjnym były znacznie oddalone od funkcjonariuszy lub ich stanowisk pracy, a jednocześnie pozbawione były jakichkolwiek środków (np. systemu przywołania) umożliwiających osobom zatrzymanym zwrócić uwagi funkcjonariuszy. W takich warunkach istnieje znaczne ryzyko, że nie uda się zareagować na różnego rodzaju incydenty (przemoc pomiędzy zatrzymanymi, próby samobójcze, pożary, itd.) w odpowiednim czasie.

49. Komitet wyrażał także obawy w zakresie praktyki zaobserwowanej w niektórych krajach, polegającej na usytuowaniu w każdym wydziale operacyjnym (ds. narkotyków, przestępczości zorganizowanej, zwalczania terroryzmu) w obrębie jednego budynku kilku miejsc przebywania osób zatrzymanych, w których pracują funkcjonariusze z danego wydziału. Komitet uważa, że tego rodzaju praktyka powinna zostać zarzucona na rzecz *jednego aresztu dla osób zatrzymanych*, w którym pracowałiby funkcjonariusze specjalnie przeszkoleni do pełnienia takich funkcji. Niemal na pewno takie rozwiązanie byłoby korzystne z punktu widzenia zapobiegania złemu traktowaniu. Poza tym zwolnienie poszczególnych wydziałów policyjnych z konieczności pieczy nad osobami zatrzymanymi może także okazać się korzystne z perspektywy zarządzania i logistyki.

² W zakresie rozmiaru cel policyjnych, por. punkt 43 Drugiego Sprawozdania Ogólnego (CPT/Inf (92) 3).

50. Wreszcie, **inspekcje komisariatów policji przez niezależną władzę** mogą się znacznie przyczynić do zapobiegania złemu traktowaniu osób zatrzymanych przez policję i bardziej ogólnie pomóc w zapewnieniu dostatecznych warunków ich przebywania w areszcie. Aby inspekcje tego typu były w pełni skuteczne, powinny być zarówno regularne, jak i niezapowiedziane. Organ dokonujący inspekcji powinien być także uprawniony do rozmów z osobami zatrzymanymi na osobności. Ponadto inspekcja powinna zbadać wszelkie kwestie związane z traktowaniem osób znajdujących się w areszcie: rejestr zatrzymań; informacje udzielone osobom zatrzymanym co do ich praw i rzeczywiste z nich korzystanie (w szczególności z trzech praw, o których mowa w punktach 40 do 43); poszanowanie zasad przesłuchiwania podejrzanych; a także warunki materialne zatrzymania.

Ustalenia organu dokonującego inspekcji powinny być przekazane nie tylko samej policji, ale także władzom od niej niezależnym.